

Засоби відтворення французького інфінітива українською мовою (на матеріалі перекладів французьких художніх текстів)

Стаття присвячена вивченню засобів відтворення французького інфінітива у перекладах художніх текстів українською мовою, виявленню і систематизації граматичних та лексико-граматичних перекладацьких трансформацій, що використовуються для досягнення семантичного рівня перекладацької еквівалентності.

Ключові слова: інфінітив, перекладацькі відповідники, перекладацька трансформація.

Одним з важливих аспектів розробки часткових теорій перекладу, зокрема для пари різноструктурних мов, якими є французька й українська, є вивчення граматичних і лексико-граматичних проблем перекладу з однієї мови на іншу. У зв'язку з цим особливого наукового інтересу набуває аналіз перекладацьких відповідників французьких граматичних форм і конструкцій в українській мові. Однією з таких форм є інфінітив. Інфінітив у французькій та українській мовах детально вивчено в аспекті його структурних, граматичних та функціональних характеристик [1; 3; 4; 7; 11; 12; 16; 20; 22]. Проте аналізу способів відтворення цієї неособової форми дієслова у перекладах українською мовою французьких художніх текстах та чинників, які зумовлюють перекладацькі трансформації, ще не проводилось.

Метою дослідження є вивчення перекладацьких трансформацій при відтворенні французького інфінітива у перекладі українською мовою та аналіз чинників, що їх зумовлюють. Матеріалом дослідження слугували художні тексти французьких авторів ХХ-ХХІ ст. та їх опубліковані переклади українською.

Для аналізу перекладацьких відповідників було використано схему трьох типів еквівалентності В.Г. Гака та Ю.І. Львін [5, с. 12], а також теорію еквівалентності О.Д. Швейцера [15, с. 83-85]. Класифікацію перекладацьких трансформацій було здійснено на основі класифікації граматичних трансформацій В.Н. Комісарова [9, с. 175] та класифікації лексичних перекладацьких трансформацій Я.І. Рецкера [13, с. 45].

Аналіз функціонування інфінітива та інфінітивних конструкцій у художніх текстах французькою мовою та їх перекладацьких відповідників показав, що формальні еквіваленти, тобто еквівалентність, що реалізується на синтаксичному рівні, характеризується збереженням аналогічних мовних форм та синтаксичного інваріанта. У таких випадках французький інфінітив передається аналогічною українською формою із збереженням синтаксичної функції оригіналу, наприклад, функції підмета: *Lui dévoiler ses délires nocturnes n'était pas sans risque* [21, с. 73]. – **Розповідати** йому про свої нічні марення було досить ризиковано [10, с. 75].

Для досягнення семантичного рівня еквівалентності у досліджених перекладах використано змістові та ситуаційні еквіваленти, що реалізуються через різноманітні лексичні та граматичні трансформації. Серед граматичних трансформацій виокремлено транспозицію частин мови. Інфінітив може замінюватись іменником: *J'ai essayé ce feutre pour rire* [18, с. 38]. – Я примірила той капелюх просто так, знечів'я, **заради сміху** [6, с. 17]. Тут французьке *pour rire* можна було б перекласти дослівно: *аби посміялись*. Проте, «іменна конструкція має більше семантичних відтінків, ніж інфінітивна» [14, с. 27]. **Заради сміху** може означати "щоб посміявся той, хто вдяг капелюха та ті, хто його оточують", а *аби посміялися* стосується швидше суб'єкта дії. Очевидно, цим можна пояснити використання перекладацької трансформації.

Перекладацькими відповідниками інфінітива слугують також дієприкметник: *Je peux t'affirmer que tu l'as confondu* [21, с. 111]. – **Переконаний**, що ти його з кимось сплутала [10, с. 117] та прикметник: *Ne me fais pas payer des choses pour lesquelles je n'y suis pour rien* [21, с. 92]. – Не роби мене **відповідальним** за ті речі, до яких я не маю жодного стосунку [10, с. 97]. Слід зазначити, що для першого речення дослівний переклад теж можливий: (Я) можу тебе **переконати**, що ти його з кимось сплутала, але він менш узуальний в українській мові. Щодо другого прикладу, перекладацька трансформація зумовлена тим, що інфінітив оригіналу функціонує у складі фактивної конструкції. (Детальніше такі випадки розглянуто нижче).

При перекладі інфінітива у досліджуваних текстах мають місце також зміни у структурі речення. Інфінітив у функції додатка перекладається підрядним з'ясувальним реченням із сполучником **що**: *Noé craignait de ne plus pouvoir nourrir les habitants de son arche* [23, с. 59]. – *Ной боявся, що не матиме чим прогодувати всіх мешканців ковчега* [17, с. 65].

Інфінітив у функції означення перекладається підрядним з'ясувальним із сполучником **щоб**: *Ce n'est pas le jour à se moquer de moi* [21, с. 82]. – *Це невдалий день, щоб сміятися з мене* [10, с. 86];

- простим дієслівним предикатом: *Je serai la première à partir* [18, с. 31]. – *Я піду від неї перша* [6, с. 26];

- безособово-інфінітивним реченням: *Pour les fils il n'y avait pas de crainte à avoir* [18, с. 33]. – *За синів нема чого боятися* [6, с. 28];

- іменником у функції додатка: *Quelle drôle de façon de vivre* [21, с. 35]. – *Який дивний спосіб життя* [10, с. 36];

- підрядним означальним, що вводиться допоміжним словом **щоб**: *En faisant signe à son père d'être le plus silencieux possible* [21, с. 77]. – *Зробила знак батькові, щоб він тримався якомога тихіше* [10, с. 80];

- відокремленим означенням: *Nous nous permettions ce luxe de ne pas vouloir manger* [18, с. 13]. – *Ми могли дозволити собі таку розкіш – відмовитися від їди* [6, с. 11].

Розглянемо такий приклад: *L'idée de rester seul avec elle m'éprouvait* [23, с. 31]. – *Думка про те, що мені доведеться залишитися з нею наодинці, налякала мене* [17, с. 32], де французький інфінітив у функції означення передається з'ясувальною частиною складнопідрядного речення, що приєднується за допомогою сполучника **що** та співвідносного слова у головному реченні. Можливим перекладацьким відповідником є інфінітив у функції означення: *Думка залишитися з нею наодинці налякала мене*, оскільки "іменники, що виражають потенціальну дію, здатні пояснюватися інфінітивами" [16, с. 31]. Але слід зазначити, що в українській мові інфінітив у функції означення вживається рідко і, в основному, після іменників із

значенням волевиявлення, здатності до дії [16, с. 30-32]. Очевидно, саме цим пояснюється використання трансформації у перекладі.

У французькій мові вживаним є інфінітивний зворот, до складу якого входить об'єктний інфінітив, суб'єкт якого співпадає з прямим додатком головного предиката (так зване інфінітивне речення – *proposition infinitive*). Французьке просте речення, яке містить такий зворот, в українському перекладі має еквівалентами:

- двоскладне підрядне з'ясувальне речення, де суб'єкт інфінітива оригіналу стає підметом підрядного речення, а інфінітив перетворюється на особову форму дієслова, що виконує функцію присудка підрядного речення: *Tu aurais dû les voir se précipiter vers les cafés* [21, с. 102]. – **Побачила б ти, як вони накидалися на каву** [10, с. 107];

- односкладне підрядне означальне речення із сполучником **що, який**: *Je sentais la chaleur de ce corps étroit me gagner doucement* [23, с. 28]. – **Я відчував ласкаве тепло, яке йшло від його вузького тіла** [17, с. 29].

В досліджених перекладах спостерігається також перетворення інфінітива, який входить до складу інфінітивного звороту, на іменник: *Les Sully auraient vu pleurer la tribu entière* [23, с. 19]. – **Сюлі довелося побачити ридання всього племені** [17, с. 18].

Французький інфінітив у сполученні з особовою формою дієслова може утворювати конструкції граматичного типу, наприклад, "дієслівну перифразу", що розглядається як "єдиний член речення" [4, с. 392]. Вжита у функції додатка, така конструкція передається в українській мові підрядним з'ясувальним реченням: *Merci à toi d'avoir ruiné ta cérémonie de mariage* [21, с. 66]. – **Я повинна подякувати тобі за те, що ти зруйнував церемонію мого одруження** [10, с. 67] або простим двоскладним реченням: *Il doit avoir camouflé un émetteur radio dans la chapelle désaffectée* [23, с. 153]. – **Напевно, в недіючий каплиці він заховав радіоприймач** [17, с. 58]. В обох наведених випадках простий дієслівний присудок вживається у минулому часі для вираження ідентичного значення відбування дії у минулому.

Особливістю функціонування інфінітива у французькій мові є також його вживання з простими та складеними прийменниками (так званий прийменниковий інфінітив) або без них. Прийменник при інфінітиві виконує такі функції: слугує для формального оформлення інфінітива у реченні; виконує функцію зв'язку інфінітива з іншими членами речення; розрізняє, яким членом речення є інфінітив, та уточнює семантику інфінітива у функції обставини [4, с. 388; 12, с. 285; 19, с. 326; 22, с. 337].

Інфінітив з прийменником *à*, вжитий у функції обставини способу дії, виявляє подібність до герундія, тобто виражає дію, що здійснюється одночасно з дією головного предиката. В українському перекладі такий прийменниковий інфінітив відтворюється або за допомогою особової форми дієслова: *Les deux amis restèrent à se regarder en silence* [21, с. 37]. – Двоє друзів якусь хвилину мовчки **дивились** одне на одного [10, с. 35], або однорідних присудків: *Je serais déjà assis dans l'avion à emmerder les hôtes* [21, с. 85]. – Я б уже **сидів** у літаку й **надокучав** стюардесам [10, с. 89].

Заміна інфінітива однорідними присудками спостерігається також при перекладі інфінітива французької мови у функції обставини мети, що вказує на розгортання дії, вираженої інфінітивом, одночасно або послідовно за дією основного предиката, наприклад: *Elle tourna les talons pour fuir la discussion* [23, с. 32]. – Вона **розвернулася** й **відійшла** [17, с. 33].

На особливу увагу заслуговує аналіз перекладів досить поширеної у французькій мові конструкції інфінітива з прийменником *sans*, яка не має формального еквівалента в українській мові. У таких випадках експліцитно виражається одна з головних функцій інфінітива – позначення супроводжувальної дії. Коли особова форма дієслова є носієм абсолютного минулого часу у французькій мові, прийменникова конструкція *sans* + **інфінітив** передається дієприслівником доконаного виду, що вказує на завершення дії у минулому: *Il raccrocha sans laisser la moindre chance à Julia d'avoir le dernier mot* [21, с. 99]. – Він відключився, **не давши** Джулії жодного шансу сказати останнє слово [10, с. 105]. Для того ж, щоб передати дію

одночасну з дією, вираженою особовою формою дієслова, прийменникова конструкція *sans* + *infinitivus* перекладається дієприслівником недоконаного виду, вказуючи на незавершеність дії: *Sans chercher les meilleurs, je me mis à débiter tout mon stock de blagues* [23, с. 28]. – *Не гаючи часу на пригадування найсмішніших жартів, я почав видавати весь запас анекдотів* [17, с. 28].

У досліджених текстах перекладу виокремлено також перекладацькі трансформації, при яких конструкції з інфінітивом, що виражають у французькому варіанті пом'якшений наказ, рекомендацію, прохання, як, наприклад: *Tu ne vas pas t'y mettre maintenant* [21, с. 74], передаються дієсловом у наказовому способі: *Тож не роби цього й тепер* [10, с. 76].

В результаті аналізу перекладацьких відповідників виокремлено також таку граматичну трансформацію, як заміна пасивної інфінітивної конструкції особовою формою дієслова активного стану: *C'est à ton bras que je veux être conduite à mon mari* [21, с. 17]. – *Я справді хочу, щоб ти взяв мене під руку й привів до мого чоловіка* [10, с. 14], що пояснюється більш широким застосуванням в українській мові активних дієслівних конструкцій замість пасивних [8, с. 99].

Для досягнення семантичного рівня еквівалентності при перекладі французьких інфінітивних конструкцій поряд з граматичними використовуються лексичні трансформації, наприклад, конкретизація значення, вираженого інфінітивом: *Je lui ai trouvé un sourire arrogant, un peu l'air de se moquer* [18, с. 21]. – *У нього трохи зверхня посмішка – здається він насміхається з усього і всіх* [6, с. 17].

Найуживанішими перекладацькими трансформаціями французьких інфінітивних конструкцій виявилися лексико-граматичні заміни, які дозволяють зберегти при перекладі традиційну для української мови побудову речення з урахуванням вихідного лексичного значення. Так, до лексико-граматичних замін слід віднести переклад складеного інфінітивного присудка французької мови простим дієслівним предикатом, що супроводжується трансформацією опущення інфінітива або особової форми дієслова, що

пояснюється зрозумілістю значення із оточуючого контексту: *Ton père avait passé quelques mois de sa vie à travailler dans cette tour* [21, с. 101]. – Твій батько провів кілька місяців свого життя в цьому хмарочосі [10, с. 106]. [Прогулюючись містом, батько показує доньці хмарочос, де він працював. Говорячи, що він провів там декілька місяців свого життя, в наступній фразі він додає: "Тобі не цікаво, що я в ньому робив?" і пояснює, як він заробляв свої перші гроші. Очевидно, внаслідок наявності уточнення у подальшому контексті, перекладач опустив слово *travailler*, хоча воно є одним із ключових семантизаторів висловлювання].

Менш вживаними виявилися лексико-граматичні заміни, при яких інфінітив замінюється підрядним означальним з конкретизацією значення: *Elle laissa longtemps couler l'eau sur sa peau* [21, с. 73]. – Вона довго стояла під струменями води, які лилися їй на шкіру [10, с. 75]. Інфінітив може перекладатись іменником, що супроводжується описовим перекладом, де значення неозначеного артикля відтворюється за допомогою умовного способу, аби підкреслити невпевненість реалізації дії: *Chaque jour le père Pons venait nous voir sans nous camoufler les difficultés qu'il avait à me dégoter un foyer d'accueil* [23, с. 33]. – Отець Понс провідував нас щодня. Він не приховував труднощів, на які наражався в пошуках сім'ї, що прийняла б мене [17, с. 34].

На окрему увагу заслуговує "дієслівна перифраза стану" [4, с. 727] з фактитивними (каузативними) дієсловами *faire / laisser + інфінітив*, "семантичний суб'єкт яких не співпадає з підметом" [4, с. 727]. З дієсловом *faire* утворюється фактитивна конструкція, з дієсловом *laisser* – пермісивна [2, с. 87]. Розбіжність між цими конструкціями полягає у ступені об'єднання складових їх компонентів: у фактитивній конструкції між дієсловом *faire* та інфінітивом не може бути ані суб'єкта, ані об'єкта [2, с. 87; 4, с. 727; 22, с. 229], а у пермісивній вони можуть бути присутні. Можна сказати *Je fais parler Pierre*, але не *Je fais Pierre parler*; *Je laisse Pierre parler* або *Je laisse parler Pierre* [2, с. 87]. Той факт, що суб'єкт інфінітива у даних каузативних конструкціях може бути замінений на займенник, підтверджує, що каузативні конструкції слід

розглядати як складений присудок, суб'єкт інфінітива яких є об'єктом речення [22, с. 230]. Перекладацькі відповідники, в основному, відносяться до категорії формальних еквівалентів, тоді як інфінітив фактивних конструкцій може замінюватись в перекладі на особову форму дієслова: *Tu m'as fait sortir de la réunion* [21, с. 91]. – *Tu витягла мене зі зборів* [10, с. 97], або перекладатись інфінітивом: *Ma mère lui fait broder des draps* [18, с. 29]. – *Моя мати доручає їй шити для мене плісировані сукні* [6, с. 24], при цьому спостерігається трансформація конкретизації дієслова широкої семантики *faire*.

Еквівалентність на прагматичному рівні реалізується через більш вільні трансформації вихідних речень з урахуванням мети комунікації та з орієнтуванням на реципієнта повідомлення. Наприклад, у перекладі речення *Qu'est-ce que je suis en train de faire ?* [21, с. 67]. – *Але чого я, зрештою, так переймаюся нашою розмовою?* [10, с. 68] використано трансформацію конкретизації, враховуючи попередній контекст [у розмові з батьком, Джулія докоряла його за всі ті роки, що він не спілкувався з нею, але потім збагнула, що в цьому немає ніякого сенсу, бо її батько вважав, що інакше він зробити не міг].

Отже, аналіз виявлених перекладацьких відповідників французького інфінітива дозволяє зробити висновок про те, що граматичні та лексико-граматичні трансформації, використовувані при його перекладі українською мовою, зумовлені, в основному, такими факторами: структурними розбіжностями між французькою та українською мовами; специфікою граматичних та функціональних характеристик інфінітива у двох мовах; особливостями будови речення у французькій та українській мовах.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні семантико-граматичного аспекту перекладу французького інфінітива українською мовою.

1. Арполенко Г.П. Інфінітивні речення // Г.П. Арполенко, Н.О. Забеліна Структурно-семантична будова речення у сучасній українській мові. – К.: Наукова думка, 1982. – С. 5-65.

2. *Бессалов А.Ю.* Каузативные глаголы как средство выражения причинно-следственных отношений в английском и французском языках / А.Ю. Бессалов // Вестник МГОУ. – М., 2010. – Вып. 6. – С. 85-90. – Режим доступа: <http://vestnik-mgou.ru/mag/2010/ling/6/st18.pdf>
3. *Вихованець І.Р.* Теоретична морфологія української мови; Академічна граматики української мови / І. Вихованець, К. Городенська; За ред. І. Вихованця. – К.: Унів. вид-во "Пульсари", 2004. – 400 с.
4. *Гак В.Г.* Теоретическая грамматика французского языка / В.Г. Гак. – М.: Добросвет, 2000. – 832 с.
5. *Гак В.Г.* Курс перевода: Французский язык / В.Г. Гак, Ю.И. Львин. – М.: Международные отношения, 1970. – 356 с.
6. *Дюрас М.* Коханець / Пер. Осадчук Р. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2009. – 128 с.
7. *Загнітко А.П.* Український інфінітив у структурі простого речення : типологія функцій і семантика / Анатолій Загнітко // Вісник Львівського університету. – 2007. – Вип. 34, Ч.І. – С. 3-10. – (Філологія).
8. *Зорівчак Р.П.* Боліти болем слова нашого... / Роксолана Петрівна Зорівчак. – Львів: ЛНУ імені І.Франка, 2005. – 296 с.
9. *Комиссаров В.Н.* Современное переводоведение / В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2002. – 424 с.
10. *Леві М.* Усе, що не було сказано / Пер. Шовкун В. – К.: Махаон-Україна, 2009. – 368 с.
11. *Мейеров В.Ф.* Инфинитив, его семантика и структура / В.Ф. Мейеров // Науч. докл. высш. шк. Филологические науки. – 1985. – № 3. – С. 36-43.
12. *Реферовская Е.А.* Теоретическая грамматика французского языка / Е.А. Реферовская, А.К. Васильева. – М.: Просвещение, 1982. – 400 с.
13. *Рецкер Я.И.* Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода / Я.И. Рецкер. – 3-е изд., стереотип. – М.: Р. Валент, 2007. – 244 с.
14. *Слинько І.І.* Інфінітив у функції другорядних членів речення / І.І. Слинько //

Укр. мова в школі. – 1961. - № 6. – С. 21-32.

15. *Швейцер А.Д.* Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты / А.Д. Швейцер. – М.: Наука, 1988. – 215 с.
16. *Швецъ І.Р.* Синтаксичні функції інфінітива в сучасній українській літературній мові / І.Р. Швець. – Одеса: Вид-во Одеськ. ун-ту, 1972. – 58 с.
17. *Шмітт Е.-Е.* Дитя Ноя / Пер. Борисюк З. – Львів: Кальварія, 2009. – 128 с.
18. *Duras M.* L'amant / M. Duras. – P.: Les Editions de Minuit, 1984. – 143 p.
19. *Galliot M.* Le français langue vivante. Grammaire complète / Marcel Galliot, Raymond Laubreaux. – Toulouse – P.: Privat-Didier, Editeurs, 1966. – 375 p.
20. *Grammaire Larousse* du français contemporain. – P.: Librairie Larousse, 1978. – 494 p.
21. *Levy M.* Toutes ces choses qu'on ne s'est pas dites / M. Levy. – P.: Editions Robert Laffont, S. A., 2008. – 340 p.
22. *Riegel M.* Grammaire méthodique du français / Martin Riegel, Jean-Christophe Pellat, René Rioul. – P.: Presses Universitaires de France, 1999. – 646 p.
23. *Schmitt E.-E.* L'enfant de Noé / E.-E. Schmitt. – P.: Editions Albin Michel, 2004. – 143 p.

O.V. Sytnikova

THE WAYS OF RENDERING THE FRENCH INFINITIVE IN THE UKRAINIAN LANGUAGE (ON THE BASIS OF TRANSLATIONS OF THE FRENCH LITERARY TEXTS)

This article is dedicated to the study of the ways of rendering the French infinitive in the translations of the literary texts in the Ukrainian language, the revelation and systematization of grammatical and lexico-grammatical transformations in translation that are used to reach the semantic level of equivalence in translation.

Key words: infinitive, correspondences in translation, transformation in translation.

О.В. Ситникова

СРЕДСТВА ПЕРЕДАЧИ ФРАНЦУЗСКОГО ИНФИНИТИВА НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК (НА МАТЕРИАЛЕ ПЕРЕВОДОВ ФРАНЦУЗСКИХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТОВ)

Статья посвящена изучению способов передачи французского инфинитива в переводах художественных текстов на украинском языке, выявлению и систематизации грамматических и лексико-грамматических переводческих трансформаций, которые используются для достижения семантического уровня переводческой эквивалентности.

Ключевые слова: инфинитив, переводческие соответствия, переводческая трансформация.